

ΥΛΗ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΑΒΡΑΑΜ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι έρευνες των τελευταίων δεκαετιών συνεχώς επιβεβαιώνουν την ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της υγείας και των οικογενειακών σχέσεων. Είναι ευρύτερα αποδεκτό πλέον ότι ψυχολογικοί, οικογενειακοί και κοινωνικοί παράγοντες επηρεάζουν την ευαλωτότητα, την προσαρμογή και την αποκατάσταση από την ασθένεια. Επίσης επιδρούν στην συχνότητα της χρήσης των υπηρεσιών υγείας, στο ποσοστό της πιθανής αναπηρίας και στην ευρύτερη ποιότητα ζωής. Από τη συνεχή έρευνα των χαρακτηριστικών της σχέσης μεταξύ των ασθενών και των συγγενών τους και την πορεία της ψυχικής νόσου, προέκυψε μια μοναδική μέθοδος για την αξιολόγηση και καταγραφή των διαπροσωπικών σχέσεων και στάσεων. Το Εκφραζόμενο Συναίσθημα (ΕΣ) αναφέρεται σε μια θεωρητική κατασκευή που αντιπροσωπεύει μερικές κομβικές πτυχές των διαπροσωπικών σχέσεων και περιλαμβάνει μέτρηση της επίκρισης (Criticism), της ζεστασιάς (Warmth), των θετικών σχολίων (Positive remarks), της συναισθηματικής υπερεμπλοκής (Emotional Overinvolvement) και της επιθετικότητας (Hostility) από μια ημιδομημένη συνέντευξη, γνωστή ως Camberwell Family Interview (CFI) .

Κατά την διεξαγωγή των ερευνών, παρατηρήθηκε ότι το ποσοστό των υποτροπών των σχιζοφρενών ασθενών κατά την διάρκεια ενός έτους από την έξοδό τους από το νοσοκομείο σχετιζόταν σημαντικά με τις οικογενειακές συνθήκες που καλούνταν να ζήσουν μετά τη νοσηλεία τους. Μετά από αυτήν την αρχική εργασία, η έρευνα συνεχίστηκε για περισσότερα από τριάντα χρόνια και επιβεβαίωσε την σχέση μεταξύ του Εκφραζόμενου Συναίσθηματος της οικογένειας και της πορείας της

σχιζοφρένειας του ασθενή, οδηγώντας στην ανάπτυξη παρεμβάσεων βασισμένων στην τροποποίηση του. Τα τελευταία χρόνια η έρευνα του Εκφραζόμενου Συναισθήματος έχει επεκταθεί και σε άλλες ψυχικές διαταραχές και σωματικές ασθένειες.

1. Ανάπτυξη του Εκφραζόμενου Συναισθήματος.

1.1 Ιστορία της θεωρητικής κατασκευής του Εκφραζόμενου Συναισθήματος.

Το εργαλείο μέτρησης του Εκφραζόμενου Συναισθήματος αναπτύχθηκε μέσα από μια σειρά ερευνών που διεξήχθησαν από το Medical Research Council's Social Psychiatry Unit στο Λονδίνο τις δεκαετίες του χίλια εννιακόσια πενήντα και εξήντα. Αυτές οι έρευνες επικεντρώθηκαν στην σχέση μεταξύ της κλινικής εικόνας του ασθενή και της ποιότητας της σχέσης του ασθενή με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του. Στην περίοδο που ακολούθησε αναπτύχθηκαν η συνέντευξη και οι κλίμακες βαθμολογίας για την αξιολόγηση των συναισθηματικών αλληλεπιδράσεων στις οικογένειες. Οι περισσότερες έρευνες εκείνη την περίοδο μελέτησαν την συσχέτιση μεταξύ του Εκφραζόμενου Συναισθήματος και της σχιζοφρένειας. Οι περισσότερες από τις έρευνες αυτές ήταν προοπτικές. Οι συμμετέχοντες ήταν ασθενείς έπειτα από ένα οξύ ψυχωτικό επεισόδιο, οι οποίοι παρακολουθούνταν για ένα χρονικό διάστημα μετά την έξοδό του από το νοσοκομείο, και οι συγγενείς τους. **Με την πάροδο των ετών, οι έρευνες πολλαπλασιάστηκαν και πλέον για την αξιολόγηση του Εκφραζόμενου Συναισθήματος για την υποτροπή της σχιζοφρένειας, έχουμε στην διάθεσή μας τόσο προοπτικές όσο και αναδρομικές μελέτες.** Ο Kavanagh (1992) μελέτησε αναδρομικά εικοσιτρείς τέτοιες

έρευνες που παρακολούθησαν τους ασθενείς για εννέα με δώδεκα μήνες μετά το εξιτήριό τους από το νοσοκομείο. Από αυτές μόνο οι τρεις δεν έδειξαν μικρότερο ποσοστό υποτροπής στους ασθενείς που επέστρεφαν από το νοσοκομείο για να κατοικήσουν με συγγενείς με υψηλό Εκφραζόμενο Συναισθήμα. Οι υπόλοιπες είκοσι ανέδειξαν υψηλότερα ποσοστά υποτροπής στην ομάδα με υψηλό ΕΣ. Σε αυτές τις εικοσιτρείς έρευνες συμμετείχαν χίλιοι διακόσιοι είκοσι δύο ασθενείς και οι οικογένειές τους και αναδείχθηκε ένα μέσο ποσοστό υποτροπής 21% (1 στους 5) στην ομάδα με χαμηλό Εκφραζόμενο Συναισθήμα και 48% (1 στους 2) στην ομάδα με υψηλό.

Οι κλίμακες του Εκφραζόμενου Συναισθήματος.

Οι κυρίες κλίμακες αξιολόγησης του Εκφραζόμενου Συναισθήματος που το διακρίνουν σε υψηλό ή χαμηλό είναι αυτές που αντανακλούν τις αρνητικές του διαστάσεις, δηλαδή το επίπεδο της επίκρισης (Critisism), η επιθετικότητα (Hostility) και το επίπεδο της συναισθηματικής υπερεμπλοκής (Emotional Overinvolment). Η επίκριση (Critisism), θεωρείται ως η κυριότερη κλίμακα. Συχνά σχετίζεται με την επιθετικότητα (Hostility), η οποία σπάνια ανευρίσκεται μόνη της σε απουσία επίκρισης. Για αυτό τον λόγο η επιθετικότητα μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια ακραία μορφή επίκρισης και έχει βρεθεί ότι αποτελεί ανεξάρτητο παράγοντα πρόγνωσης της υποτροπής.

Από την άλλη πλευρά, η συναισθηματική υπερεμπλοκή (Emotional Overinvolment), αντανακλά μια διαφορετική κατηγορία συναισθημάτων και συμπεριφορών από την επίκριση και η σχέση της με την υποτροπή είναι λιγότερο ισχυρή. Εάν θεωρηθεί ότι το υψηλό Εκφραζόμενο Συναισθήμα αντιπροσωπεύει την προσπάθεια του συγγενή να

διαχειριστεί την ψυχική διαταραχή του ασθενή, τότε έχει προταθεί ότι οι υψηλής συναισθηματικής υπερεμπλοκής συγγενείς μπορεί να υιοθετούν διαφορετικές στρατηγικές αντιμετώπισης από τους επικριτικούς συγγενείς. Οι κλίμακες που μετρούν θετικά συναισθήματα δεν συμμετέχουν στην κατηγοριοποίηση του Εκφραζόμενου Συναισθήματος. Η **ζεστασιά** (Warmth) είναι συνήθως αντιστρόφως ανάλογη με την **επίκριση** (Critisism). Όσο μεγαλύτερη η ζεστασιά που δείχνει ο συγγενής προς τον ασθενή, τόσο μικρότερο και το επίπεδο της επίκρισης. Επιπρόσθετα, η ζεστασιά είναι συνήθως ανάλογη με την συναισθηματική υπερεμπλοκή (EOI), όσο πιο ζεστός δηλαδή ο συγγενής, τόσο και πιο πολύ εμπλέκεται συναισθηματικά. **Η κλίμακα με τα θετικά σχόλια συνήθως δεν λαμβάνεται υπόψη και γνωρίζουμε πολύ λίγα για την επίδρασή της στην εξέλιξη της ασθένειας.**

2. Εργαλεία Μέτρησης του Εκφραζόμενου Συναισθήματος.

2.1 Camberwell Family Interview (CFI).

Η μέτρησή του Εκφραζόμενου Συναισθήματος είναι μια χρονοβόρα και δύσκολη διαδικασία . **Ο χρυσός κανόνας της μέτρησης του είναι η ημιδομημένη συνέντευξη** Camberwell Family Interview (CFI), **το πρώτο εργαλείο που αναπτύχθηκε για την μέτρηση του.** Διεξάγεται με τον σημαντικό συγγενή του ασθενή (συνήθως σύζυγο ή γονέα) χωρίς την παρουσία του ασθενή. Η συνέντευξη μαγνητοφωνείται και βαθμολογείται αργότερα από τον εξεταστή. Η προγνωστική του αξία έχει αποδειχθεί διαπολιτισμικά όμως υπάρχουν κάποια προβλήματα που περιορίζουν την συχνή χρησιμοποίηση του στην πράξη. Απαιτείται η πραγματοποίηση του από εκπαιδευμένους βαθμολογητές, η εκπαίδευση

είναι δύσκολη και ακριβή, και απαιτούνται μια με δύο ώρες για να ολοκληρωθεί και δύο με τρεις ώρες για να βαθμολογηθεί.

Λόγω του ότι το CFI είναι μια σχετικά μακροσκελής συνέντευξη και απαιτείται πολύς χρόνος για να ολοκληρωθεί, έγιναν προσπάθειες να δημιουργηθούν οικονομικότεροι τρόποι αξιολόγησης του Εκφραζόμενου Συναισθήματος. **Στην βιβλιογραφική ανασκόπηση του Humbeeck (2002) για τους τρόπους μέτρησης του Εκφραζόμενου Συναισθήματος βρέθηκε ότι υπάρχουν επιπλέον του CFI δεκατέσσερα εργαλεία που συμπεριλαμβάνουν ημιδομημένες συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια για τους ασθενείς, ερωτηματολόγια για τους σημαντικούς άλλους (π.χ. συγγενείς) και ερωτηματολόγια που πρέπει να συμπληρωθούν και από τις δύο ομάδες.** Από αυτά τα δεκατέσσερα εργαλεία μέτρησης, αναφέρονται μόνο τα δώδεκα διότι τα υπόλοιπα δεν ήταν διαθέσιμα στην αγγλική γλώσσα.

2.2 Αξιόπιστα Εργαλεία Μέτρησης.

Η πιο γνωστή μέθοδος μέτρησης ονομάζεται Five-Minute Speech Sample (FMSS). Σε αυτήν οι συγγενείς καλούνται να μιλήσουν για τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους για τον ασθενή για πέντε συνεχόμενα λεπτά. Η ομιλία καταγράφεται και βαθμολογείται αργότερα από τον εξεταστή. Οι συγγενείς αξιολογούνται ως επικριτικοί εάν κάνουν κάποιο ανοιχτό επικριτικό σχόλιο, εάν προκύψουν αποδείξεις κακής σχέσης με τον ασθενή ή αν αναφερθούν σε αυτόν επικριτικά κατά την διάρκεια των πέντε αυτών λεπτών. Η συναισθηματική υπερεμπλοκή βαθμολογείται με τα κριτήρια που τέθηκαν από τον Leff & Vaughn το 1985 (ενδείξεις αυτοθυσίας, υπερπροστατευτικότητας, επίδειξης υπερβολικού συναισθήματος, υπερβολικής ανησυχίας και εκτεταμένου θαυμασμού).

Οι συμμετέχοντες χαρακτηρίζονται ως υψηλού ή χαμηλού Εκφραζόμενου Συναισθήματος εάν είναι επικριτικοί ή έχουν αυξημένη συναισθηματική υπερεμπλοκή.

Σε μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για την παραπάνω μέθοδο, ο Halford (1992) συμπεραίνει ότι **συμπίπτει σε μεγάλο ποσοστό με τη συνέντευξη CFI στην διάκριση μεταξύ συγγενών με υψηλό ή χαμηλό Εκφραζόμενο Συναίσθημα αλλά φαίνεται να υποβαθμίζει την εμφάνιση υψηλού. Επομένως θα πρέπει να δίδεται μεγάλη προσοχή όταν συγκρίνονται στοιχεία από διαφορετικές έρευνες, όπου η μέτρηση του έχει γίνει με διαφορετικές μεθόδους.**

Από τα αυτοσυμπληρούμενα ερωτηματολόγια το πιο συχνά χρησιμοποιούμενο είναι το Level of Expressed Emotion (LEE) το οποίο αποτελείται από 60 ερωτήσεις με δυο πιθανές απαντήσεις, αλήθεια και λάθος. Έχει τέσσερις υποκλίμακες, την παρεμβατικότητα, την συναισθηματική απόκριση, την στάση απέναντι στην ασθένεια και την ανεκτικότητα-προσδοκίες. Το ερωτηματολόγιο αυτό εκδίδεται σε δύο διαφορετικές μορφές. Μια που συμπληρώνεται από τον ασθενή και μια που συμπληρώνεται από τον συγγενή. Είναι ευκολότερο στην χορήγηση και απαιτεί λιγότερο χρόνο βαθμολόγησης από την συνέντευξη CFI, όμως δεν έχει μελετηθεί αρκετά η συγχρονική του εγκυρότητα. Το ερωτηματολόγιο LEE αποτελεί καλό προγνωστικό δείκτη της υποτροπής ασθενών με σχιζοφρένεια.

The Perceived Criticism Scale (PC) δημιουργήθηκε αρχικά για να αξιολογήσει το πόσο επικριτικούς αντιλαμβάνονταν τους συντρόφους τους οι ασθενείς που υποφέρουν από κατάθλιψη. Αποτελεί το πιο απλό εργαλείο μέτρησης και αποτελεί σημαντικό προγνωστικό παράγοντα κυρίως για την μονοπολική κατάθλιψη με αντιφατικά όμως αποτελέσματα όσον αφορά στην διπολική διαταραχή. **Τα δύο προαναφερθέντα ερωτηματολόγια μαζί με την συνέντευξη FMSS**

αποτελούν τα μοναδικά εργαλεία που έχουν σταθμιστεί με τον χρυσό κανόνα, την συνέντευξη CFI, και για αυτό θεωρούνται τα πιο έγκυρα. Το FMSS υποτιμά κατά τουλάχιστον 20% την εκτίμηση των οικογενειών με υψηλό ΕΣ. Παρότι υπάρχει αυτό το πρόβλημα στην αξιοπιστία του, φαίνεται να διατηρεί την εγκυρότητά του για ασθενείς με διπολική διαταραχή. Τα LEE και PC διακρίνουν ξεκάθαρα το υψηλό και χαμηλό Εκφραζόμενο Συναίσθημα ενώ έχουν το πλεονέκτημα να καταγράφουν το πώς ο ίδιος ο ασθενής αντιλαμβάνεται το Εκφραζόμενο Συναίσθημα των συγγενών του.